

Nye tall om ungdom

Endringer i utdanningsaspirasjoner gjennom ungdomsskolen – kjønn, klasse og minoritetsbakgrunn

Kristinn Hegna

Ungdom i Norge forventes å ta et valg av stor betydning for deres videre utdannings- og yrkeskarriere når de velger videregående utdanning i løpet av våren på 10. trinn. Ved dette valget går et skille mellom dem som velger et yrkesrettet løp, og dem som velger et løp som gir studiekompetanse med mulighet for opptak på høyere utdanning etter endt videregående utdanning. Aspirasjoner om høyere utdanning er en av flere viktige faktorer når ungdommene velger videregående opplæring. I den longitudinelle ungdomsundersøkelsen LUNO er målet å skaffe mer kunnskap om hva som påvirker aspirasjoner. I denne artikkelen undersøker vi hvordan aspirasjoner endrer seg på slutten av ungdomstrinnet. Ungdommene ble spurt om hvilke utdanningsaspirasjoner de hadde da de gikk på 9. trinn. Deretter fikk de samme ungdommene et identisk spørsmål på 10. trinn, på et tidspunkt da de nettopp hadde sendt inn søknaden om opptak til videregående opplæring. Siden vi vet at både kjønn, etnisitet og klassebakgrunn påvirker de unges aspirasjoner, er vi særlig interessert i å undersøke om slike forhold også har betydning når vi studerer endringer i aspirasjoner fra 9. til 10. trinn.

Aspirasjoner på ungdomstrinnet kan oppfattes som et barometer på drevet og horisonten som ungdommene i ungdomsskolen navigerer etter. De sosiale forskjellene som reproduseres eller utjevnes i skolesystemet, knytter seg til forskjeller etter kjønn, sosial klasse og etnisitet. Hver for seg kan disse strukturelle egenskapene hver enkelt er bærer av henge sammen med ulikheter i valg av utdanning eller utdanningsaspirasjoner. Kombinerer vi de tre dimensjonene, kan vi kategorisere ungdommene i åtte grupper: majoritetsjenter med middelklassebakgrunn, minoritetsgutter med arbeiderklassebak-

grunn. Tanken er at det å tilhøre en slik kategori der de strukturelle «ulempene» eller «fordelene» legger seg «oppå» hverandre, vil kunne gjenfinnes som forskjeller i utdanningsaspirasjoner når vi sammenligner de ulike gruppene. Spørsmålet kan dermed omformuleres til et spørsmål om ungdomsskoleelever i ulike strukturelle posisjoner ser ut til å ha aspirasjoner som bryter med eller opprettholder den sosiale reproduksjonen.

Reproduksjon av klassebaserte, kjønnede og etniske forskjeller i utdanning

Dersom man har klassemessig utjevning som mål i utdanningspolitikken, har det vært foreslått at det særlig er to prosesser som bidrar til å reproducere eller opprettholde sosiale forskjeller i skoleverket og som derfor må søkes endret. Raymond Boudon kalte dette primære og sekundære effekter av klasse på utdanningsmessige forskjeller (Boudon 1974, Goldthorpe 2000). De primære effektene av klasse består i at karakterer er ulikt fordelt etter elevenes klassebakgrunn, noe som i neste omgang har avgjørende betydning for hvilke muligheter for videre utdanning og jobb man har. De sekundære effektene består i at unge med ulik bakgrunn velger ulikt. Også gitt et likt karaktermessig utgangspunkt vil elever med arbeiderklasseyrker likevel sikte mot kortere utdanning enn elever med middelklassebakgrunn.

Utdanningsvalg er påvirket av både klassebakgrunn, kjønn og minoritets-etnisk bakgrunn. Selv om både utdanningssystemet og arbeidslivet i Norge delvis er kjønnsdelt langs en horisontal akse («guttefag» og «jentefag»), viser utdanningsstatistikken at det man betegner som den vertikale kjønnssegregeringen i utdanning, er borte og i enkelte fag er snudd på hodet (SSB 2009). Flere forskere har pekt på at det kan synes som om gruppen av skoleelever med minoritetsbakgrunn er polarisert sammenlignet med majoritetsbefolkningen; mens en større gruppe er utenfor videregående utdanning eller oppnår dårlige skolerestultater, er det samtidig en større gruppe som gjør det svært bra på skolen, og som søker høyere utdanning (Bakken 2009, Fekjær 2006, Støren 2005). Flere studier har dokumentert at for eksempel karakterforskjeller eller forskjeller i valg av høyere utdanning skyldes at minoritetsungdom jevnt over har foreldre med lavere utdanningsnivå enn majoritetselvene har (Bakken 2009, Fekjær 2006). Sammenligner man majoritetsungdom og minoritetsungdom med samme klassebakgrunn, finner man at minoritetsungdom i høyere grad tenderer til å ha bedre karakterer og oftere velger videregående opplæring som gir studiekompetanse, enn majoritetsungdommene (Bakken 2009). Betydningen av minoritetsetnisk bakgrunn kan dermed vanskelig for-

stås uten samtidig å ta i betraktning minoritetsungdommenes klasseposisjon. Parallelt kan det også trekkes fram at bekymringer ofte knyttes til minoritetsgutters vanskeligheter i utdanningssystemet (Markussen mfl. 2008). På denne måten får man eksemplifisert hvordan det er den systematiske ulikheten knyttet til særlige *kombinasjoner* av kjønn, klasseposisjon og etnisitet/minoritetsstatus som kan gi spesielt «heldige» eller «uheldige» utfall i skolesystemet. Det er slike sammenfall i strukturelle posisjoner vi skal se nærmere på i denne artikkelen, når det gjelder spørsmålet om stabilitet og endring i ungdomsskoleelevers aspirasjoner om høyere utdanning.

Aspirasjoner

Stabilitet eller eventuelle endringer i utdanningsaspirasjoner gjennom ungdomstrinnet er underutforsket, til tross for at tidlige aspirasjoner om utdanning eller yrke har vist seg å henge sterkt sammen med senere utdanning og arbeid. En klassisk studie er Strongs (1953) beskrivelse av unge menns yrkesaspirasjoner i 20-årsalderen rundt 1930 og deres faktiske yrke 19 år senere. Han fant at om lag to tredeler av personene han undersøkte, faktisk hadde oppnådd et yrke som rimte med deres ønsker i ungdomsårene. Et slikt tall kan lede en til å tro at tidlige aspirasjoner er å sammenligne med en *plan* som man kan se fruktene av 20 år senere, og at utviklingen fram til endepunktet utgjøres av en rett linje fram til målet.

Et viktig skille i aspirasjonslitteraturen er skillet mellom ideelle og reelle aspirasjoner. Ideelle aspirasjoner minner i sin mest ekstreme betydning mer om fantasier eller ønskedrømmer, med svak rot i virkelighetens krav eller teoretiske muligheter. Reelle aspirasjoner i den andre enden av skalaen er mer å sammenligne med konkrete planer som styrer de valgene man tar i retning av å nå målene man har satt seg, og hvor man har full oversikt over de begrensninger og muligheter man har. Utviklingen fra ideelle til reelle aspirasjoner beskrives gjerne i psykologiske teorier som en lineær utvikling og modning fram mot en stadig klarere versjon av den opprinnelige ideen. I for eksempel Asbjørn Birkemos bok *Yrkesveiledning* fra 1997, som er på pensum for rådgiverutdanningen ved Høyskolen i Telemark i 2010, framholdes en slik lineær forståelse der eleven gjennom modning, refleksjon og innhenting av informasjon skal kunne bestemme seg for et yrke og en utdanning som harmonerer med dette yrkesønsket, gjerne under veiledning av en rådgiver.

Nyere forskning forbundet med det som ofte kalles «transition research» – forskning på unge menneskers overgang mellom grunnskole og videre utdanning, fra utdanning til arbeid, fra opphavsfamilie til egen familieetab-

lering – har rokket ved dette lineære bildet. Snarere enn å se utviklingen fra barn til voksen status som lineær har man vist hvordan ungdom i sitt livsløp skifter mellom ulike mål og kan hoppe både fram og tilbake mellom utdanning, jobb og tidlige familiekonstellasjoner (Buchmann 1989, Walther 2006). Psykologiske, individualistiske teorier utfordres også av sosialpsykologiske teorier som sterkere framhever hvordan ytre faktorer som samfunnsforhold, klasseposisjon, kjønn eller kulturforskjeller både kan begrense og motivere valg og aspirasjoner ulikt. Gottfredson (1996) beskriver bevegelsen fra ideelle til reelle aspirasjoner ved begrepene *kompromiss* og *omskrivning* snarere enn utvikling. Uopnåelige, ideelle mål må kanskje oppgis underveis til fordel for mer oppnåelige og tilgjengelige valg. Swanson og Gore konkluderer for eksempel med at «most individuals will settle for a good enough job rather than the best possible choice» for å tydeliggjøre dette poenget (Swanson og Gore 2000, s. 242).

Sosiologiske teorier vil være opptatt av hvordan sosiale krefter er formende på folks aspirasjoner og yrkesønsker. Som en motvekt eller kritikk til individualistiske teorier eller teorier som vektlegger rasjonelle valg, understrekes gjerne hvordan ulikheter i samfunnet reflekteres i individers aspirasjoner, og at disse er bestemt av forhold som undertrykking, diskriminering, holdninger, kulturelle forventninger og stereotypiske forventninger knyttet til kjønnsroller, klasseposisjon og etnisk- eller minoritetsbakgrunn. Pierre Bourdieu mente for eksempel i 1973 at samfunnets mulighetsstrukturer var så skjeve at det snarere var slik at mulighetene «determine aspirations by determining the extent to which they can be satisfied» (Bourdieu 1973, s. 83) enn det omvendte. Aspirasjoner gjenspeiler samfunnets lagdeling og arbeidsdeling og fungerer som sådan som en mekanisme som bidrar til å reproducere sosial ulikhet.

Artikkelen vil beskrive eventuelle forskjeller i aspirasjoner om høyere utdanning i de åtte gruppene som defineres av kombinasjonene gutt/jente, middelklasse/arbeiderklasse og minoritet/majoritet på to ulike tidspunkter. Første tidspunkt er i første semester av 9. trinn, og andre tidspunkt er etter at søknaden om videregående opplæring er sendt, om våren på 10. trinn. Analysene vil bygge på en longitudinell ungdomsundersøkelse i Oslo (LUNO) som følger cirka 2000 Oslo-ungdommer født i 1992 gjennom ungdomsskolen, og over i videregående. Hensikten med LUNO-studien er å undersøke et bredere tilfang av faktorer som er viktige i unges liv, enn det de store internasjonale registerbaserte undersøkelsene kan. Registerdata inneholder et fåtall opplysninger, mens en undersøkelse som spør ungdommene selv, kan gi et bredt bilde av deres holdninger og erfaringer til skolen og til utdanning, om familieforhold og relasjoner til venner, livsstil og andre ting som vi vet er av

betydning for ungdommenes trivsel på skolen, deres skoleresultater og evne til å gjennomføre. I denne sammenhengen vil vi imidlertid bare benytte de «klassiske» bakgrunnsvariablene kjønn, klasse og etnisitet for å analysere samvariasjon mellom disse og endringer i utdanningsaspirasjoner i ungdomsskolen.

Metode

Ungdomsundersøkelsen LUNO er en longitudinell undersøkelse av ungdoms utdanningsvalg og vei gjennom ungdomsskolen og videregående. Undersøkelsen følger skoleungdom fra 1992-kohorten bosatt i Oslo og gjennomføres ved et spørreskjema i skoletiden. Alle skoler i Oslo bortsett fra to samtykket til deltagelse, med til sammen 4022 elever. Av disse var det 2373 elever og deres foresatte som ga sitt samtykke til deltagelse i undersøkelsen, det vil si 58 prosent av elevene ved de deltagende skolene.

Spørreskjemaet på tidspunkt 1 (T1) ble delt ut som papirskjema i klasserommet i oktober 2008, da elevene hadde gått noen måneder på 9. trinn. Det var 98,1 prosent av de samtykkende elevene som besvarte spørreskjemaet på T1, til sammen 2328 elever. På T2 ble spørreskjemaet sendt ut elektronisk. T2-skjemaet ble sendt ut til elevene 1. mars mens elevene gikk på 10. trinn, det vil si dagen etter at elevene hadde sendt inn sin søknad om opptak til videregående opplæring. Hensikten var å få tak i deres holdninger til og opplevelse av valget av videregående opplæring så raskt som mulig etter at valget faktisk var gjort. Totalt er det 80,4 prosent av de samtykkende elevene som har deltatt ved både T1 og T2 (N = 1896).

Avhengig variabel – utdanningsaspirasjoner

Respondentene fikk et identisk spørsmål om utdanningsaspirasjoner ved T1 og T2 for å kunne kartlegge endringer i aspirasjoner fra 9. trinn til 10. trinn. Spørsmålet var enkelt formulert for å gi flest mulig på 9. trinn muligheten til å gi et svar selv om de ikke hadde kommet langt i å bestemme seg for hva de ønsket å gjøre etter videregående opplæring. Spørsmålet lød: «Når du er ferdig med videregående skole, tror du at du kommer til å fortsette med høyere utdanning etter det?» Svaralternativene var «Ja, kort høyere utdanning (1–4 år)», «Ja, lang høyere utdanning (5 år eller mer)» eller «Nei». Ved hvert av utdanningsalternativene ble det gitt eksempler. Det ble ikke gitt noe «vet ikke»-alternativ. Andelen som ikke har svart på spørsmålet¹, er 8 prosent ved T1 og 2 prosent ved T2, noe som bør tolkes som en indikasjon på at andelen som «ikke vet» minker fra 9. til 10. trinn.

Uavhengige variable

Minoritetsbakgrunn: Spørsmål om mors og fars fødeland ble stilt ved begge tidspunkter og kombinert for å sikre riktig kategorisering. Ungdom som har to utenlandskfødte foreldre, uavhengig av land², er kategorisert som minoritetsungdom. I LUNO faller 27 prosent av respondentene i denne kategorien. Der det ikke finnes opplysninger om noen av foreldrenes fødeland, er respondenten kodet etter eget fødeland. Det mangler opplysninger om 46 respondenter (2 prosent).

Sosial bakgrunn: Spørsmål om mors og fars yrke er stilt ved T2 for å sikre større reliabilitet. På bakgrunn av koding av disse etter SSBs liste over yrker (ISCO88) kombinert med kjennskap til foreldres utdanning er respondentene kategorisert med «arbeiderklassebakgrunn» eller «middelklassebakgrunn». Middelklassen utgjøres av de ungdommene som har en far med et såkalt «serviceyrke» eller høyere (Goldthorpe 2000), og som samtidig har utdanning etter videregående skole. Man kan være bekymret for at diskriminering i arbeidslivet eller manglende mulighet til å bruke sin utdanning i Norge kan føre til at innvandrere til Norge har arbeid som er under det de er kvalifisert for. Av denne grunn er også personer som har et yrke som funksjonær, faglært eller ufaglært arbeider, men som har høyere utdanning av lang varighet (5+ år), tatt med i middelklassen. Der det ikke finnes opplysninger om far, er mors yrke eller utdanning lagt til grunn.

I tillegg er også kjønn med som uavhengig variabel i analysene. Tabell 1 viser fordelingen av respondenter i de åtte gruppene definert av kjønn, sosial bakgrunn og minoritet/majoritetsbakgrunn.

Tabell 1 Utvalget fordelt etter kjønn, klassebakgrunn og etnisk bakgrunn³. Oslo-ungdom født 1992. Prosent (antall i klammer). N = 1896

	Gutt	Jente	Totalt
Totalt	46 (867)	54 (1029)	100 (1896)
Etnisk bakgrunn			
Majoritet	76 (659)	75 (773)	76 (1432)
Minoritet	24 (208)	25 (253)	24 (461)
	100	100	100
Klassebakgrunn			
Middelklasse	53 (455)	53 (547)	53 (1002)
Arbeiderklasse	47 (412)	47 (482)	47 (894)
	100	100	100
Middelklasse			
Majoritet	87 (397)	89 (486)	88 (883)
Minoritet	13 (58)	11 (61)	12 (119)
	100	100	100
Arbeiderklasse			
Majoritet	64 (262)	60 (287)	62 (549)
Minoritet	36 (150)	40 (192)	38 (342)
	100	100	100

Ungdommene som deltok i LUNO, fikk det første spørreskjemaet på begynnelsen av 9. trinn, da de ennå ikke trengte å ta stilling til hva de kunne tenke seg å gjøre etter at grunnskolen var avsluttet. Neste skjema ble delt ut til ungdommene om våren på 10. trinn, rett etter at en lang prosess fram mot søking av videregående opplæring var avsluttet. Valget av veien videre tvinger fram en holdning og en bevisstgjøring av hvilke planer eller ønsker elevene har for framtiden. Et første spørsmål verdt å undersøke kan derfor være hvordan 9. klassingens muligens ureflekterte aspirasjoner om videre utdanning eller mangel på sådanne, fordeler seg i de åtte gruppene vi får ved å kombinere opplysninger om klasse, kjønn og minoritetsbakgrunn. Sam-

menligninger med fordelingen på 10. trinn vil kunne vise om de strukturelle forskjellene er sterkere før eller etter perioden med rådgivning og bevisstgjøring av valget av videregående opplæring.

Tabell 2 Utdanningsaspirasjoner og valg av studieretning i åtte ulike grupper etter kjønn, klasse og minoritetsbakgrunn. Ungdomsskoleelever i Oslo født 1992. Prosent. N = 1893⁴.

	Gutter				Jenter			
	Majoritet		Minoritet		Majoritet		Minoritet	
	Middelkl.	Arbeiderkl.	Middelkl.	Arbeiderkl.	Middelkl.	Arbeiderkl.	Middelkl.	Arbeiderkl.
9. trinn: Andel som ønsker lang høyere utdanning (T1) ⁵ *	57	39	71	43	69	36	69	51
10. trinn: Andel som ønsker lang høyere utdanning (T2) †	64	29	71	47	69	40	72	55

* $\chi = 181,1$, $p < .001$. Eta = .09

† $\chi = 239,2$, $p < .001$. Eta = .07

Tabell 2 viser i første rad andelen som har oppgitt at de så for seg en lang høyere utdanning i framtiden allerede da de gikk på 9. trinn. Bare respondenter som har deltatt både ved T1 og T2, er med i tabellen. Parvise sammenligninger avslører at det er systematiske forskjeller der respondenter fra middelklassen og med minoritetsbakgrunn oftere aspirerer mot lang høyere utdanning, sammenlignet med henholdsvis arbeiderklasseungdom og majoritetsungdom. Når det gjelder kjønn, er det et mer blandet bilde; minoritetsjentene med arbeiderbakgrunn er tydelig mer rettet inn mot lang høyere utdanning enn minoritetsguttene med arbeiderbakgrunn er det, og det samme gjelder sammenligningen mellom majoritetsjenter og -gutter med middelklassebakgrunn. Blant minoritetsungdom med middelklassebakgrunn og majoritetsungdom med arbeiderbakgrunn er det liten kjønnsforskjell.

Den andre raden i tabellen viser en tilsvarende fordeling blant elevene på 10. trinn. For å ta unntaket først: Blant guttene med majoritetsbakgrunn ser vi en klar endring fra 9. til 10. trinn når vi sammenligner på tvers av sosial klasse; mens andelen middelklassegutter med aspirasjoner om lang høyere

utdanning øker sterkt fra 9. til 10. trinn, synker arbeiderklasseguttenes utdanningsaspirasjoner tilsvarende sterkt i samme periode. Blant majoritetsgutter ser dermed sosial klasse ut til å få større betydning mot slutten av 10. trinn enn tidligere i ungdomsskoleløpet.

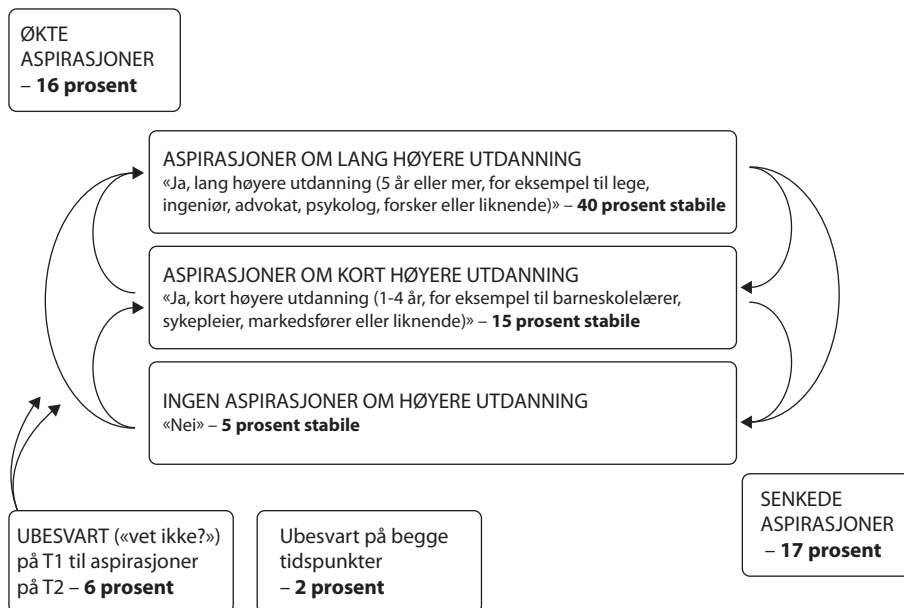
Det mest slående er likevel den relative likheten mellom de to tidspunktene for alle de andre gruppene. Økningen er på 4 prosentpoeng eller mindre. Tilsynelatende er det med andre ord bare en liten endring mot lengre utdanningsaspirasjoner når vi ser på tverrsnittsdata fra de to ulike tidspunktene. Oppgangen ser ut til å være noe sterkere for ungdom med arbeiderbakgrunn (vi ser fortsatt bort fra majoritetsguttenene), noe som bidrar til at det samlet sett blir noe svakere sammenheng mellom aspirasjoner og strukturelle faktorer på 10. trinn enn på 9. trinn.

Tabell 2 viser også hvordan «fordelene» og «ulempene» ved de strukturelle faktorene kjønn, klasse og etnisitet legger seg «oppå» hverandre slik at 29 prosent av majoritetsguttenene med arbeiderbakgrunn stiler mot lang høyere utdanning på 10. trinn, mens hele 72 prosent av minoritetsjentene med middelklassebakgrunn gjør det samme. Disse jentene innehar slik sett den kombinasjonen av strukturelle faktorer som ser ut til å gi betingelser som sterkest fremmer aspirasjoner om høyere utdanning.

Endring i utdanningsaspirasjoner mellom individer

Fra å ha sett hvordan utdanningsaspirasjonene fordeler seg på to ulike klassetrinn, skal vi nå gå over til å analysere hvordan individer skifter mening fra ett klassetrinn til et annet. Hvor mange svarer det samme på begge tidspunktene, og hvor mange har forandret mening? Totalt sett er det ved datainnsamlingen på 10. trinn 5 prosent som fremdeles ikke har planer om høyere utdanning⁶, 15 prosent som fremdeles har korte utdanningsaspirasjoner, og 40 prosent som fremdeles har lange utdanningsaspirasjoner. En type endring er fra ubesvart til korte eller lange utdanningsaspirasjoner; dette gjelder 6 prosent av respondentene. I tillegg kommer de som har økt sine aspirasjoner, som utgjør 16 prosent. Det er også 17 prosent som har senket sine aspirasjoner fra T1 til T2. 37 respondenter (2 prosent) har ikke svart på noen av tidspunktene. Andelene som øker eller minker sine utdanningsaspirasjoner, varierer mellom gruppene⁷, men vil samtidig være avhengig av om gruppen har «potensial» for økning eller nedgang. Blant minoritetsguttenene med middelklassebakgrunn er det svært mange som oppgir aspirasjoner om lang høyere utdanning allerede på 9. trinn, og de kan derfor ikke øke aspirasjoner ytterligere slik det er målt her.

Figur 1 Prosentandeler av ungdom som plasseres innenfor de ulike mønstrene av endring eller stabilitet i utdanningsaspirasjoner fra 9. trinn til 10. trinn. Prosent. N = 1896.

Økning av aspirasjoner vil bare kunne finne sted blant respondenter som ikke har oppgitt at de har aspirasjoner om utdanning på universitetsnivå allerede da vi spurte første gang (T1). De som øker sine utdanningsaspirasjoner fra «ingen» til aspirasjoner om «kort» eller «lang» høyere utdanning eller fra «kort» til «lang» utdanning, kategoriseres som med økning i aspirasjoner. Tilsvarende vil en nedgang i aspirasjoner bare kunne finne sted blant dem som hadde aspirasjoner om lang eller kort utdanning på første intervjutidspunkt. I tabellene er bare de respondentene tatt med som har et potensial for henholdsvis økende eller synkende aspirasjoner.

Tabell 3 Endringer fra 9. til 10. trinn i utdanningsaspirasjoner og valg av studieretning i åtte ulike grupper etter kjønn, klasse og minoritetsbakgrunn. Ungdomsskoleelever i Oslo født 1992⁸. Prosent (prosent i parentes indikerer lav basis og usikre estimat).

	Gutter				Jenter			
	Majoritet		Minoritet		Majoritet		Minoritet	
	Middelkl.	Arbeiderkl.	Middelkl.	Arbeiderkl.	Middelkl.	Arbeiderkl.	Middelkl.	Arbeiderkl.
Unge med økende aspirasjoner T1–T2 (N = 730) ⁹ *	55	30	(43)	44	46	32	(54)	46
Unge med minkende aspirasjoner T1–T2 (N = 1569) [†]	16	40	12	28	15	23	8	15

* $\chi = 24,9$, $p < .01$. Eta = .19

† $\chi = 63,2$, $p < .001$. Eta = .20

I tabell 3 vises individers endring i utdanningsaspirasjoner mellom 9. trinn og 10. trinn. Mens tabell 2 tilsynelatende viste stor stabilitet i utdanningsaspirasjoner, avslører den longitudinelle analysen at det er store bevegelser i utdanningsaspirasjoner fra 9. trinn til 10. trinn blant dem som har potensial for endring. Blant de 730 respondentene som har ingen eller korte aspirasjoner på 9. trinn, er det i alle de åtte gruppene definert av kjønn, klasse- og minoritets/majoritetsbakgrunn mer enn en tredel av ungdommene som har *økt* sine aspirasjoner. Tilsvarende er det blant de 1569 ungdommene med aspirasjoner om høyere utdanning på T1 andeler varierende mellom 12 og 40 prosent som har *senket* sine aspirasjoner i løpet av det halvannet år som var gått. Den svake økningen i aspirasjoner vi så i tabell 2, skyldes altså at andelene som øker sine aspirasjoner, er noe større enn andelene som senker sine aspirasjoner, mens det totalt sett er 39 prosent av ungdommene som endrer utdanningsaspirasjoner i løpet av perioden.

Ser vi bort fra minoritetsguttene, er det blant middelklasseelevene at andelen som øker sine utdanningsaspirasjoner er størst, når vi sammenligner med tilsvarende gruppe med arbeiderklassebakgrunn. Tydeligst er økningen

blant majoritetsgutter med middelklassebakgrunn, samtidig som andelen i denne gruppa som minker sine aspirasjoner, er lave. Bortsett fra minoritetsjentene ser det ut til at andelen som minker sine utdanningsaspirasjoner generelt, er størst blant unge fra arbeiderklassen. Den største nedgangen i utdanningsaspirasjoner finner vi blant majoritetsgutter med arbeiderbakgrunn. Hele 40 prosent har lavere utdanningsaspirasjoner på slutten av 10. trinn. At minoritetsungdommene har høyere utdanningsaspirasjoner enn majoritetsungdommene fra samme klassebakgrunn, kan i neste omgang bli et bidrag til å redusere klasseforskjeller mellom disse to gruppene.

Diskusjon

Nivået av utdanningsaspirasjoner varierer altså ganske mye blant ungdom i ungdomsskolen etter et forventet mønster: Jenter har høyere utdanningsaspirasjoner enn gutter, og elever med foreldre i middelklassen har høyere utdanningsaspirasjoner enn elever med foreldre i arbeiderklasseyrker. Vi har også etter hvert vent oss til å forvente det mønsteret vi finner alt etter om ungdommene har minoritets- eller majoritetsbakgrunn: Minoritetsungdommene har høyere utdanningsaspirasjoner enn majoritetsungdommene. Størst andel med aspirasjoner om høyere utdanning finner vi derfor blant middelklassejenter med minoritetsbakgrunn, mens vi finner lavest andel blant arbeiderklassegutter med majoritetsbakgrunn.

Styrken i longitudinelle studier er at man kan undersøke enkeltpersoners bevegelse fra en tid til en annen. Over halvparten av middelklasseguttene med majoritetsbakgrunn med ingen eller korte utdanningsaspirasjoner øker sine aspirasjoner, og det er den gruppen som øker mest, og som øker mest i forhold til den tilsvarende gruppen med arbeiderklassebakgrunn. Uansett gruppe er det også nesten halvparten som øker sine utdanningsaspirasjoner blant de unge med minoritetsbakgrunn. Færrest som øker sine utdanningsaspirasjoner, finner vi blant arbeiderklasseguttene med majoritetsbakgrunn.

Den sosiale reproduksjonen i utdanning viser seg med andre ord i utdanningsaspirasjoner allerede i 13–14-årsalderen når aspirasjonene kan være relativt ureflekterte, og – i hvert fall blant majoritetsguttene – noe sterkere i 15–16-årsalderen etter at man gjennom utdanningsvalg er tvunget til å tenke gjennom sine utdanningsplaner. Likevel kan vi ikke ut fra disse resultatene si noe om hvor *sterke* ambisjonene er. Blant middelklasseungdommene er majoritetsguttene dem som gjør det største spranget fra 9. til 10. trinn. De tar det tilsynelatende rolig underveis, men vet kanskje hva som forventes av dem når det gjelder å søke videregående opplæring. Deres

avslappede holdning kan minne om det Harriet Bjerrum Nielsen og Monica Rudberg (2006) peker på i sine analyser av middelklassejenter på en velrenomert skole i Oslo. De fant at jentene som hadde bestemødre som selv hadde høyere utdanning, hadde mer uklare aspirasjoner etter videregående enn jentene med mødre som hadde «innvandret» til Oslo fra bygda for å ta utdanning. De skulle reise litt, jobbe litt mens de tenkte seg om, og hadde god tid. Likevel endte de opp med høyere utdanning, nærmest som en selvfølge. Bjerrum Nielsen og Rudberg lanserer familiens (manglende) mobilitetsdrivdriv som en mulig forklaring på dette mønsteret. Deres analyser inkluderer ikke gutter, men ser vi noe lignende i vårt materiale når det gjelder majoritetsguttene fra middelklassen? Kanskje er gutter i skolen preget av det Carolyn Jackson (2006) kaller «the too-cool-to-work discourse» i større grad enn jenter, slik at de er opptatt av å skjule sine ambisjoner og underkommunisere sitt driv?

En lignende forklaring, men med motsatt fortegn, har vært lansert som forklaring på minoritetsungdommers tydelige tidlige aspirasjoner om utdanning (se f.eks. Lauglo 1996, 2000). Det er interessant å undersøke videre om det å ende opp med studiekompetanse etter tre år innebærer ulike prosesser langs en akse av motivasjon og bevisstgjøring når det gjelder unge med ulik klassebakgrunn og ulik bakgrunn hva gjelder innvandring/etnisitet/minoritetstilhørighet. Vil man kunne finne ulikheter i hvordan ungdommene oppfatter foreldrenes holdninger til utdanning, får de ulik støtte, er de utsatt for press i varierende grad, er foreldrene rollemodeller og ressurspersoner i ulik grad? Ikke minst vil det være viktig å bringe kjønn inn i videre analyser av disse prosessene, særlig hvis kjønnsforskjellene er mindre blant minoritetslever enn blant majoritetslever.

Arbeiderklasseguttene med majoritetsbakgrunn økte sine utdanningsaspirasjoner minst og senket dem mest. Det innebærer ikke nødvendigvis at de ikke har ambisjoner. Eksempelvis vil det å ha som mål å ta fagbrev og mesterbrev, starte sitt eget tømrerfirma med flere ansatte også være ambisiøst. Likevel er det påfallende at så mange av dem som oppga aspirasjoner om høyere utdanning, har senket dem etter at de har valgt videregående opplæring. Hva er det som skjer i ungdomsskolen? En mulig forklaring kan handle om manglende informasjon om sammenhengen mellom studiekompetanse, høyere utdanning og senere yrker tidlig i ungdomsskoleløpet. I løpet av rådgivningen og valgprosessen på 10. trinn får de vite at det å følge et tradisjonelt yrkesskoleløp ikke gir inngangsbilletten til høyere utdanning. Samtidig kan det tenkes at de i større grad blir klar over hva som kreves karaktermessig for å få studiekompetanse. En av rådgiverens oppgaver er å formidle at lave karakterer kan gjøre det vanskelig å fullføre med studiekompetanse, til tross for at det

ikke er formelle karakterkrav til studiespesialiserende utdanningsprogrammer. Kan man snakke om et «glasstak» for enkelte gutter fra arbeiderklassen? Tar de avstand fra skoleflinkhet og akademisk utdanning? Eller er det snakk om positiv identifikasjon med yrker som ikke krever utdanning på høyskole og universitetsnivå, slik Kristoffer Chelsom Vogt (2007) har vist gjennom intervjuer med gutter på yrkesfaglige utdanningsløp?

De longitudinelle analysene av utdanningsaspirasjoner viser hvordan ulikhet i ønsker om utdanning kommer før i tid enn selve valget av utdanning. Forståelsen av hvilken rolle valg av utdanning spiller i reproduksjonen av sosial ulikhet i utdanning, bør inkludere analyser av endringer i aspirasjoner for å komme nærmere mekanismene i utdanningsvalg. Den primære effekten av sosial ulikhet på karakternivå kan bidra både til å øke og å senke aspirasjoner, som igjen kan være en av mekanismene i de sekundære effektene av sosial ulikhet på utdanning – valg av utdanningsløp.

Noter

1. Andelen varierer med kjønn, minoritetsbakgrunn og klasse på T2, men ikke på T1. Det er likevel tatt hensyn til dette ved at andelen med aspirasjoner om lang utdanning er vist med basis i *totalen* av deltagere på T1/T2, inkludert dem som ikke har svart på spørsmålet.
2. Snaut halvparten av fedrene er født i et land i Asia, bare 3,7 prosent i et «vestlig» land, 19 prosent i Afrika og 13 prosent i Midtøsten inkludert Tyrkia. Tilsvarende fordeling finner vi blant mødrene.
3. Bare ungdommene som har deltatt i undersøkelsen på begge tidspunktene, er med i tabellen.
4. Omfatter kun elever som har deltatt både ved T1 og T2.
5. Inkluderer dem som ikke har svart på spørsmål om utdanningsaspirasjoner, fordi denne gruppen varierer ganske mye mellom de ulike interseksjonalitets-gruppene. De som mangler informasjon om minoritetsbakgrunn, er tatt ut av materialet (tre personer).
6. Inkluderer dem som ikke svarte (tolkes som vet ikke) på T1, men som svarer «nei» på T2.
7. Økende aspirasjoner varierer fra 11 prosent blant minoritetsgutter med middelklassebakgrunn til 20 prosent blant minoritetsgutter med arbeiderbakgrunn. Minkende aspirasjoner varierer fra 11 prosent blant minoritetsgutter med middelklassebakgrunn til 27 prosent blant majoritetsgutter med arbeiderbakgrunn.
8. Omfatter kun elever som har deltatt både ved T1 og T2.
9. Analysen inkluderer dem som ikke har svart på spørsmål om utdanningsaspirasjoner, fordi denne gruppen varierer ganske mye mellom de ulike gruppene. De som mangler informasjon om minoritetsbakgrunn, er tatt ut av materialet (tre personer).

Referanser

- Bakken, A. (2009). *Ulikheter på tvers. Har foreldres utdanning, kjønn og minoritetsstatus like stor betydning for elevers karakterer på alle skoler?* Oslo: NOVA.
- Birkemo, A. (1997). *Yrkesveiledning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Boudon, R. (1974). *Education, opportunity, and social inequality: changing prospects in Western society*. New York: Wiley.
- Bourdieu, P. (1973). Cultural reproduction and social reproduction. I: R.K Brown, red., *Knowledge, Education and Cultural Change: Papers in the Sociology of Education*, London: Tavistock, s. 71–112.
- Buchmann, M. (1989). *The Script of Life in Modern Society. Entry into Adulthood in a Changing World*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Fekjær, S. (2006). Utdanning hos annengenerasjon etniske minoriteter i Norge. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 47, s.57–93.
- Goldthorpe, J.H. (2000). *On Sociology. Numbers, Narratives, and the Integration of Research and Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Gottfredson, L.S. (1996). Gottfredsson's theory of circumscription and compromise. I: D. Brown, L. Brooks & associates, red., *Career Choice and Development: Applying contemporary theories to practice*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Jackson, C. (2006). *Lads and ladettes in school/gender and a fear of failure*. Maidenhead: Open University Press.
- Lauglo, J. (1996). *Motbakke, men mer driv?: innvandrerungdom i norsk skole*. Oslo: Norges forskningsråd Nova/Ungforsk.
- Lauglo, J. (2000). Innvandrerungdoms anspennelse på skolen. I: Petter Aasen, Per Bjørn Foros og Per Kjøl, red., *Pedagogikk og politikk*. Oslo: Cappelen Akademisk.
- Markussen, E., M.W. Frøseth, B. Lødding og N. Sandberg (2008). *Bortvalg og kompetanse. Gjennomføring, bortvalg og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring blant 9749 ungdommer som gikk ut av grunnskolen på østlandet våren 2002. Hovedfunn, konklusjoner og implikasjoner fem år etter*. Oslo: NIFU-STEP.
- Nielsen, H.B. og M. Rudberg (2006). *Moderne jenter. Tre generasjoner på vei*. Oslo: Universitetsforlaget.
- SSB (2009). *Utdanningsstatistikk. Befolkningens utdanningsnivå, 1. oktober 2008. Antall høyt utdannede kvinner øker raskest*, bind. 2010. Oslo: SSB.
- Strong, E.K. (1953). Validity of occupational choice. *Educational and Psychological Measurement* 13, s.110–121.

- Støren, L.A. (2005). Ungdom med innvandrerbakgrunn i norsk utdanning – ser vi en fremtidig suksesshistorie? *Utdanning 2005 – deltagelse og kompetanse. Statistiske Analyser* 74.
- Swanson, J.L. og P.A.J. Gore (2000). Advances in Psychology Theory and Research. I: Brown S.D. og R.W. Lent, red., *Handbook of counseling psychology*, New York: Wiley, s. 233–269.
- Vogt, K.C. (2007). *Gutter i mannsdominerte yrkesfag: valg av utdanning og arbeid*. Sosiologisk institutt, UiB.
- Walther, A. (2006). Regimes of youth transitions. Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts *YOUNG*, 14, s. 119–139.